

Sygn. akt I ACa 568/19

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 lutego 2020 r.

Sąd Apelacyjny w Białymstoku I Wydział Cywilny

w składzie:

Przewodniczący	:	SSA Krzysztof Chojnowski
Sędziowie	:	SSA Jadwiga Chojnowska (spr.) SSA Jarosław Marek Kamiński
Protokolant	:	Justyna Stolarewicz

po rozpoznaniu w dniu 30 stycznia 2020 r. w Białymstoku

na rozprawie

sprawy z powództwa **R. R.**

przeciwko **M. R. i W. R. (1)**

o ustalenie nieważności umowy

na skutek apelacji powódki

od wyroku Sądu Okręgowego w Suwałkach

z dnia 15 kwietnia 2019 r. sygn. akt I C 1084/18

I. **oddala apelację;**

II. **odstępuje od obciążania powódki kosztami instancji odwoławczej.**

(...)

UZASADNIENIE

R. R. w pozwie skierowanym przeciwko M. R. i W. R. (1) wniosła o ustalenie nieważności umowy darowizny nieruchomości położonej w A. przy ul (...), zawartej w dniu 11 maja 2012 r. w formie aktu notarialnego, z uwagi na pozorność oświadczeń woli stron tej umowy. Podniosła, że do 2017 r. pozostawała w związku małżeńskim z M. R.. W czasie jego trwania dokonał on darowizny tej nieruchomości na rzecz swego brata W. R. (1). Postanowieniem z dnia 11 maja 2018 r. w sprawie INs 480/15 Sąd Rejonowy w Augustowie dokonał podziału majątku wspólnego powódki i jej męża, przyznając jej wierzytelność z tytułu nakładów w postaci budynku mieszkalno - usługowego położonego na działce będącej przedmiotem darowizny. Na skutek dokonanej darowizny nie jest w stanie wyegzekwować 85.695 zł określonych tym postanowieniem ani też rozliczyć się z tytułu nakładu na nieruchomość w A.. Interes prawny w

ustaleniu nieważności umowy darowizny polega na braku możliwości realizacji przysługującej jej wierzytelności z tytułu podziału majątku wspólnego.

Pozwani wnieśli o oddalenie powództwa w całości oraz zasądzenie kosztów procesu według norm przepisanych. Podnieśli, że ustalenie nieważności umowy darowizny pozostawałoby bez wpływu na sferę prawną powódki, gdyż nigdy nie przysługiwały jej jakiegokolwiek prawa do nieruchomości będącej przedmiotem darowizny. W wyniku ustalenia nieważności umowy powódka uzyskałaby jedynie możliwość prowadzenia egzekucji z nieruchomości, co świadczy o interesie ekonomicznym, a więc faktycznym powódki. Wskazywali, że interes ekonomiczny strony związany z możliwością wyegzekwowania zasądzonych należności nie uzasadnia istnienia interesu prawnego w żądaniu ustalenia nieważności umowy zawartej między osobami trzecimi. Zwrócili uwagę, że powództwo z art. 189 k.p.c. przysługuje w sytuacji, gdy nie ma innej drogi prawnej do ochrony swego interesu prawnego, natomiast właściwym instrumentem prawnym do dochodzenia roszczeń z tytułu czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli jest skarga pauliańska. Ponadto powódka nie wykazała, by M. R. był niewypłacalny.

Wyrokiem z dnia 15 kwietnia 2019 r. Sąd Okręgowy w Suwałkach oddalił powództwo oraz odstąpił od obciążania powódki kosztami procesu w sprawie. Powyższe rozstrzygnięcie zapadło w oparciu o następujące ustalenia faktyczne.

W dniu 11 maja 2012 r. M. R. dokonał na rzecz swego brata darowizny w postaci nieruchomości z budynkiem mieszkalno- usługowym piętrowym z poddaszem nieoddanym do użytku, położonej przy ul. (...) w A. z urzędzoną księgą wieczystą o wartości 250.000 zł, wchodzącej w skład jego majątku osobistego. Prawomocnym wyrokiem w sprawie II K 50/11 z dnia 20 lutego 2013 r. pozwany został skazany za popełnienie szeregu przestępstw skarbowych na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem na okres próby pięciu lat oraz karę grzywny w wysokości 550 stawek dziennych przy ustaleniu jednej stawki dziennej na kwotę 150 zł. W czasie trwania małżeństwa powódka dokonywała nakładów na sporną nieruchomość w postaci budynku mieszkalno – usługowego. Wyrokiem z dnia 30 września 2014 r., sygn. akt III RC 177/14 Sąd Rejonowy w Augustowie ustanowił rozdzielność majątkową między małżonkami, zaś w dniu 15 października 2015 r. powódka wystąpiła z wnioskiem o podział majątku wspólnego, domagając się rozliczenia nakładów poczynionych przez nią na nieruchomość położoną w (...), a także na nieruchomość położoną w A. przy ul (...). W. R. (1) zeznając w charakterze świadka w sprawie o rozwód toczącej się między stronami potwierdził, że otrzymał w darowiznie kamienicę od brata, jednakże w zamian za to, z dochodów z tej nieruchomości, miał regulować kary pieniężne wynikające ze sprawy karnej. Ponadto podniósł, że w latach 2013-2014 pożyczył bratu 300.000 zł, a także spłaca za niego raty w wysokości 2.300 zł miesięcznie tytułem należności wynikających z odpowiedzialności karnej. W postępowaniu w sprawie INs 450/15 M. R. wskazywał, że W. R. (1) początkowo pożyczył mu 70.000 zł na remont budynku w(...), a następnie darował tę kwotę.

W dniu 1 października 2018 r. W. R. (1) wystąpił wobec powódki z pozwem o opróżnienie i wydanie lokalu znajdującego się w budynku położonym w A. przy ul. (...), w którym to od 2013 r. prowadziła działalność gospodarczą oraz skierował wezwanie do zapłaty z tytułu nieopłaconych faktur.

Powódka w dalszym ciągu mieszka wraz z dziećmi i M. R. w domu w(...). Pozwany jest właścicielem około 4 ha ziemi (wartość jednego hektara szacuje na kwotę 50.000 zł.) Nieruchomość rolna w (...) jest obciążona hipotekami przymusowymi na rzecz Skarbu Państwa i prawem dożywocia na rzecz J. R. – matki pozwanych.

W oparciu o powyższe ustalenia Sąd zważył, że podstawą powództwa był art. 189 k.p.c. Uwzględnienie powództwa przewidzianego w art. 189 k.p.c. wymaga ustalenia, że powód posiada interes prawny w wyjaśnieniu stanu niepewności co do istniejącego między stronami stosunku prawnego lub prawa. Podkreślił, że istotą powództwa o ustalenie jest usunięcie stanu niepewności co do zakresu praw przysługujących powodowi i tak rozumiane powództwo o ustalenie nie przysługuje w sytuacji, gdy doszło już do naruszenia praw i gdy powodowi służy powództwo o świadczenie. Powódka – zdaniem Sądu - nie wykazała interesu prawnego w żądaniu ustalenia nieważności umowy darowizny z dnia 11 maja 2012 r. Niewątpliwie ma ona interes faktyczny w ewentualnym ustaleniu nieważności umowy darowizny, albowiem M. R. nie wykonuje dobrowolnie ciążącego na nim zobowiązania mającego swe źródło w prawomocnym orzeczeniu w sprawie I Ns 480/15, niemniej jednak kwestia ta nie kreowała niepewności

stanu prawnego. Przedmiotowa nieruchomości stanowiła bowiem składnik majątku osobistego M. R., a wartość wierzytelności przysługującej powódce jest określona w postanowieniu Sądu w sprawie o podział majątku wspólnego. Powódce nigdy nie przysługiwało prawo własności przedmiotowej nieruchomości. Ponadto R. R. nie wykazała, aby jedynie w drodze powództwa o ustalenie mogła uzyskać ochronę swoich praw. Przede wszystkim nie wykazała, aby przedmiotowa nieruchomości stanowiła jedyny wartościowy składnik majątku pozwanego, z którego może być prowadzona egzekucja. Co więcej powódka sama przyznała, iż M. R. jest właścicielem około 4 ha gruntów rolnych i budynku w (...) o wartości około 600.000 zł, jednakże nie podjęła żadnych działań zmierzających do egzekucji swoich praw z tej nieruchomości. W ocenie Sądu interes faktyczny powódki polegający na możliwości kierowania egzekucji wobec wybranego składnika majątku nie może zostać utożsamiany z interesem prawnym, którego powódka może dochodzić jedynie w drodze powództwa o ustalenie.

Na marginesie swoich rozważań Sąd wskazał że okoliczność, iż umowa darowizny była zawarta w czasie postępowania karnego nie świadczy jeszcze o pozorności umowy. Została ona bowiem zawarta w sytuacji, gdy pomiędzy braćmi istniał szereg więzi finansowych i rozliczeń potwierdzonych nie tylko w niniejszym postępowaniu. Zwrócił także uwagę na rozróżnienie sfery motywacyjnej, która prowadzi do umowy od wad oświadczenia woli, a więc rzeczywistej woli zachowania własności nieruchomości dla siebie wbrew treści zawartej umowy darowizny.

Sąd, kierując się zasadami słuszności (miał na uwadze trudną sytuację materialną powódki, nierealizowanie przez M. R. obowiązku alimentacyjnego wobec dzieci oraz nieuiszczenie należności z tytułu podziału majątku wspólnego) odstąpił od obciążania strony powodowej kosztami procesu na rzecz strony przeciwnej (art. 102 k.p.c.).

Powódka zaskarżyła powyższy wyrok w pkt. I, zarzucając:

1. sprzeczność istotnych ustaleń Sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego, mającą istotny wpływ na wynik postępowania, poprzez przyjęcie, iż nie wykazała, że nie posiada interesu prawnego w ustaleniu nieistnienia stosunku prawnego, w sytuacji gdy brak stwierdzenia nieważności umowy darowizny nieruchomości położonej w A. przy ulicy (...), dokonanej w dniu 11 maja 2012 r., doprowadzi do całkowitej niemożności zrealizowania roszczeń przysługujących jej względem pozwanego M. R., co w konsekwencji doprowadzi do tego, że postanowienie Sądu Rejonowego w Augustowie I Wydział Cywilny z dnia 11 maja 2018 r. w sprawie o sygn. akt I Ns 480/15 będzie nieskuteczne, jak również nieskuteczne będzie dochodzenie innych roszczeń przysługujących jej wobec pozwanego M. R.;

2. naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. poprzez zastosowanie dowolnej oceny dowodów, która doprowadziła do całkowicie chybionej i jednostronnej oceny dowodów zebranych w sprawie poprzez uznanie, że umowa darowizny zawarta pomiędzy M. R. a W. R. (1) nie była pozorna, ponieważ zawarta została jedynie z powodu rozliczeń finansowych pomiędzy nimi w sytuacji, gdy umowa została dokonana jedynie ze względu na toczące się przeciwko M. R. postępowanie karne i związane z tym konsekwencje finansowe, a M. R. pomimo zawarcia z W. R. (1) umowy darowizny miał wolę zachowania własności nieruchomości dla siebie, nadto W. R. (1) przez szereg lat nie interesował się nieruchomością, a M. R. po dacie darowizny zarządzał nią i czuł się jej właścicielem.

Wskazując na powyższe wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku poprzez uwzględnienie powództwa w całości oraz zasądzenie od pozwanych na jej rzecz kosztów procesu za obie instancje.

W odpowiedzi na apelację pozwani wnieśli o jej oddalenie oraz zasądzenie od powoda na rzecz W. R. (1) kosztów zastępstwa procesowego za II instancję.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja nie mogła być uwzględniona.

Na wstępie wskazać należy, że w pozwie oraz w toku postępowania przed Sądem Okręgowym powódka jako interes prawny w żądaniu ustalenia nieważności umowy powoływała się na posiadaną wierzytelność w kwocie 85.695

zł z tytułu nakładów w postaci budynku mieszkalno - usługowego położonego na działce będącej przedmiotem darowizny. Wierzytelność ta została sprecyzowana postanowieniem z dnia 11 maja 2018 r. w sprawie o podział majątku wspólnego powódki oraz pozwanego M. R.. Wierzytelność ta ukonstytuowała się po upływie 5 lat od daty zawarcia umowy darowizny. W odniesieniu do tej czynności prawnej uznać ją należało jako wierzytelność przyszłą – art. 530 k.c. Roszczenie powódki o uznanie umowy darowizny za bezskuteczną wobec wierzytelności jej przysługującej w stosunku do M. R. wygasło i z tego względu nie mogło być skutecznie dochodzone. Argument strony pozwanej, że powództwu o ustalenie nieważności umowy sprzeciwia się możliwość skorzystania z akcji pauliańskiej nie był więc uzasadniony. Nadto zważyć też należy na odmienną naturę obydwu roszczeń, a więc akcji pauliańskiej i roszczenia o ustalenie nieważności umowy z powodu jej pozorności (roszczenie o uznanie bezskuteczności umowy zakłada ważność umowy, której dotyczy akcja pauliańska) – por. wyrok SN z 3.04.2019 r. w sprawie II CSK 205/18.

Przechodząc dalej wskazać należy, że powódka w toku postępowania przed Sądem I instancji twierdziła – i twierdzi nadal w apelacji, że nieustalenie nieważności umowy darowizny doprowadzi do tego, że nie będzie mogła wyegzekwować posiadanej wierzytelności, jak i innych roszczeń jej przysługujących względem M. R..

W wywiezionym środku zaskarżenia zacytowano szereg judykatów na rzecz tezy, że interes prawny w rozumieniu art. 189 k.p.c. należy rozumieć szeroko i celem rozwiązania nim przewidzianego jest zapewnienie osobie uprawnionej należytej ochrony prawnej.

W świetle dowodów przeprowadzonych w sprawie okolicznością niesporną jest, że dłużnik powódki, poza zabudowaną nieruchomością objętą sporem - którą darował swojemu bratu - jest obecnie właścicielem gospodarstwa rolnego położonego w (...) o pow. 4,8900 ha (k. 215 i nast.). W dacie wyrokowania przez Sąd Okręgowy wobec tego składnika majątkowego nie było prowadzone postępowanie egzekucyjne wierzytelności powódki, jak i wierzytelności alimentacyjnych przysługujących dzieciom skarżącej. Zważyć należy, iż z zeznań powódki wynika, że nie wносиła o egzekucję z nieruchomości położonej w (...) (k. 222 odw.). Stwierdzenie zawarte w uzasadnieniu decyzji Wójta Gminy w A. z dnia 11 stycznia 2019 r., przyznającej powódce świadczenia pieniężne na rzecz dzieci, że egzekucja świadczeń alimentacyjnych na rzecz dzieci jest bezskuteczna, nie odnosiło się do egzekucji z nieruchomości (k. 214 akt). Odmienne twierdzenia zawarte w uzasadnieniu apelacji, dotyczące tej kwestii, nie uwzględniają zeznań powódki.

W apelacji wniesionej w lipcu 2019 r. skarżąca zawarła konstatację, że nie ma możliwości prowadzenia egzekucji z mienia M. R.. Odwołała się do obciążeń nieruchomości położonej w (...) hipotekami przymusowymi w związku ze sprawą karną oraz charakteru rolnego tejże nieruchomości.

Zauważyć należy, że w toku postępowania strony wskazywały na szacunek domu mieszkalnego znajdującego się na działce w Ż. – powoływano się na kwotę około 500.000 – 600.000 zł. Co do wartości gruntów rolnych zdecydowane stanowiska nie były prezentowane.

W dacie zamknięcia rozprawy w Sądzie Apelacyjnym stan faktyczny sprawy uległ zmianie o tyle, że w stosunku do nieruchomości w(...) została wszczęta przez powódkę w dniu 13 września 2019 r. egzekucja na podstawie tytułu wykonawczego przywoływanego w niniejszej sprawie – fakt ten wynika z aktualnego odpisu akt księgi wieczystej (...). Etap postępowania egzekucyjnego i jego efekty – skuteczność egzekucji – nie jest znana (strony nie zaprezentowały swoich stanowisk w tym zakresie).

W apelacji przywołano też argument odnoszący się do obostrzeń wiążących komorników przy prowadzonych egzekucjach z nieruchomości rolnych – odwołano się ogólnikowo do treści rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji (Dz.U. z 2017 r., poz. 1385).

Zważyć należy, że rozwiązania przewidziane tym rozporządzeniem stosuje się do „rolnika prowadzącego gospodarstwo” w razie skierowania przeciwko takiemu rolnikowi egzekucji sądowej. Szczegółowe wyłączenia przewidziane są w § 1 tego aktu prawnego. Zgodnie zaś z jego § 5 przepisów tych nie stosuje się w razie równoczesnego skierowania egzekucji do wszystkich nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa rolnego prowadzonego

przez dłużnika. Okolicznością niesporną w sprawie jest, że M. R., poza nieruchomością rolną położoną w (...), nie posiada innych nieruchomości rolnych. Nadto, z dowodów przeprowadzonych w sprawie wynika, że nie prowadzi on gospodarstwa rolnego położonego w(...). Pozwany M. R. słuchany w sprawie o rozwód podał, że z własnego gospodarstwa nie czerpie dochodów, nie pobiera dopłat unijnych, pracuje dorywczo u sąsiada. Drugi z pozwanych, zeznając w sprawie rozwodowej brata wskazał, że ziemię M. R. uprawia sąsiad, który pobiera dopłaty unijne, brat utrzymuje się zaś z pracy dorywczej u sąsiada. Powyższe twierdzenia uprawniają do wyrażenia oceny, iż pozwany M. R. nie prowadzi hodowli zwierząt, a zatem przepisy powyżej cytowanego rozporządzenia nie mają zastosowania przy egzekucji z nieruchomości rolnych, których właścicielem jest M. R..

W świetle okoliczności faktycznych ujawnionych przed Sądem Okręgowym oraz dodatkowych faktów, które zaistniały na etapie postępowania odwoławczego – wszczęcie postępowania egzekucyjnego przez powódkę jako wierzyciela pozwanego M. R. wobec nieruchomości położonej w (...) – uzasadnione było stanowisko Sądu Okręgowego, że nieruchomość objęta umową darowizny nie stanowi jedynego wartościowego składnika mienia pozwanego M. R., z którego może być prowadzona skuteczna egzekucja. Interes ekonomiczny powódki – możliwość zrealizowania przysługującej jej wierzytelności wobec byłego męża – nie przekształcił się w interes prawny w dochodzeniu ustalenia nieważności umowy darowizny zawartej pomiędzy pozwanymi jako umowy pozornej.

Oddalając powództwo o ustalenie nieważności umowy darowizny z powodu braku interesu prawnego Sąd I instancji nie dopuścił się naruszenia art. 189 k.p.c.

Brak interesu prawnego jako podstawa oddalenia powództwa stanowił główną przesłankę rozstrzygnięcia o żądaniu pozwu.

Co do drugiego zarzutu apelacyjnego Sąd Apelacyjny uznał za właściwe odniesienie się do niego jedynie w sposób ogólny.

Poza sporem pozostaje fakt, że umowa darowizny została zawarta w czasie, gdy toczyło się postępowanie karne przeciwko M. R. (k. 47 akt). Z zeznań powódki składanych w niniejszym postępowaniu wynika, że w trakcie toczenia się sprawy karnej przeciwko M. R. małżonkowie R. rozważali kwestię przesunięć majątkowych w odniesieniu do nieruchomości położonej w A.. Złożyła ona zeznania o treści „My wiedzieliśmy, że ten budynek trzeba przepisać, bo od 2009 r. toczyły się sprawy karne i ja proponowałam, aby ten budynek przepisać na dzieci”.

Z zeznań zaś świadków M. N. i S. N. (braci powódki) wynika, że w czasie toczenia się sprawy karnej była rodzinie mowa o przepisaniu tej nieruchomości i powódka chciała przepisać ją na siebie lub dzieci (k. 208).

Wypowiedź powódki oraz zeznania jej braci pośrednio świadczą o tym, że między małżonkami poczynając od 2009 r. były rozmowy na temat wyzbycia się przez M. R. własności zabudowanej budynkiem użytkowo-mieszkalnym nieruchomości położonej w A.. Motywem takich przesunięć majątkowych było liczenie się ze skutkami ekonomicznymi ewentualnego wyroku karnego. Okoliczność tę przyznał słuchany w charakterze strony M. R. (k. 222 odwr.). Zeznał jednocześnie, że brat nie jest fikcyjnym właścicielem, podał, że brat W. zawsze mu pomagał, wpłacił kaucję w kwocie 20.000 zł i najął adwokata (zrobił to przed umową darowizny). M. R. zeznał, że po zawarciu umowy pomagał bratu w dbaniu o nieruchomość. Z wypowiedzi tego pozwanego wynika, że po zawarciu umowy nie czuł się właścicielem nieruchomości, za właściciela uważał brata, pomagał mu w zarządzaniu nieruchomością, dopóki byli małżeństwem obdarowany brat nie ingerował w ten budynek i powódka prowadziła swoją działalność gospodarczą.

W. R. (1) zeznał zaś w niniejszej sprawie, że przyczyną zawarcia umowy darowizny było to, żeby rodzinna nieruchomość została w rodzinie (k. 223 odwr.). Czuł się właścicielem nieruchomości i zaczął częściej przyjeżdżać do A., gdy zaczęły się sprawy rozwodowe jego brata.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego data zawarcia umowy darowizny i pobudka jaką kierował się M. R. darując nieruchomość W. R. (1) (okoliczności wynikające z zeznań świadków M. i S. N.) nie przesądza automatycznie o pozorności umowy darowizny.

Sprawowanie przez M. R. po zawarciu umowy faktycznego zarządu nieruchomością nie dowodzi, że czynił to jak właściciel, a więc we własnym imieniu.

Zwrócić należy uwagę, iż z zeznań świadka S. N. wynika, że w 2012 r. miał przepisaną umowę najmu – jako wynajmujący figurował W. R. (1), wcześniej zaś od 2009 r. do 2012 był nim M. R..

Podsumowując, postępowanie dowodowe przeprowadzone przed Sądem Okręgowym nie wykazało, że obaj pozwani, zawierając w dniu 11 maja 2012 r. umowę darowizny, złożyli oświadczenia woli dla pozorów, a więc że nie chcieli aby prawo własności nieruchomości przeszło z darczyńcy - M. R. na obdarowanego - W. R. (2) a ich zgodnym zamiarem była jedynie chęć wprowadzenia organów władzy (Skarbu Państwa) w błąd co do rzekomego dokonania czynności prawnej.

Zgłoszony w apelacji zarzut natury procesowej był zatem bezpodstawny.

Z przyczyn powyższych, na mocy art. 385 k.p.c., apelacja podlegała oddaleniu.

Kierując się zasadą słuszności i mając na uwadze te same argumenty, które legły u podstaw zwolnienia powódki przez Sąd Okręgowy od kosztów procesu w sprawie, postanowiono odstąpić od obciążania skarżącej kosztami procesu w instancji odwoławczej (art. 102 k.p.c.).

(...)